

Тобакалов Ч.Б.

КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТҮҮЛҮГҮН ЧЫНДООДО ЭЛ АРАЛЫК МАМИЛЕЛЕРДИН ОРДУ

(Кыргыз-Өзбек мамлекеттеринин мамилелери мисалында)

Тобакалов Ч.Б.

РОЛЬ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ В УКРЕПЛЕНИИ КЫРГЫЗСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ

(На примере Кыргызско-Узбекских межгосударственных отношений)

Ch.B Tobakalov

THE ROLE OF INTERNATIONAL RELATIONS IN STRENGTHENING THE KYRGYZ STATEHOOD

(On the example of Kyrgyz-Uzbek interstate relations)

УДК 947.1;973(575.2) (043.3)

Азыркы учурда Кыргыз Республикасынын тышкы саясий ишмердүүлүгү жаңы багытта жүрүүдө. Эл аралык мамилелерде өз өлкөсүнүн экономикалык кызыкчылыктарын коргоо, аны алдыга жылдырууга олуттуу маани берилүүдө. Бул дипломатиялык жол аркылуу коопсуздук жаатындагы ар түрдүү иш аракеттерге катышуу: чек ара, эл аралык терроризм, диний экстремизм, баңги зат бизнеси, курал-жарактын мыйзамсыз жүгүртүлүшү ж.б. Ал маселелерди чечүү үчүн дүйнөлүк коомчулуктун көптөгөн уюмдары менен тыгыз мамилелерди түзүү зарыл.

Негизги сөздөр: терроризм, диний экстремизм, дипломатия, демилгитация, демаркация, комиссия.

На данный момент в деятельности внешней политики Кыргызской Республики появилось новое направление. Защита экономических интересов своей страны в международных отношениях, серьезное внимание уделяется продвижению данной политики. Осуществление дипломатических усилий в области безопасности с помощью различных мероприятий: пограничных, международным терроризмом, религиозным экстремизмом, наркотрафиком, торговля оружием и т.д. Многие из международных сообществ для решения проблем необходимо установить тесные рабочие отношения с организациями.

Ключевые слова: терроризм, религиозный экстремизм, дипломатия, демилгитация, демаркация, комиссия.

At this point in the work of the foreign policy of the Kyrgyz Republic has a new direction. Protection of the economic interests of his country in international relations, serious attention is being paid to promote this policy. The implementation of diplomatic security efforts through a variety of activities: border, international terrorism, religious extremism, drug trafficking, arms trafficking, etc. Many of the international communities to solve problems it is necessary to establish close working relationships with the organizations. Keywords: terrorism, religious extremism, diplomacy, demilitaciã, demarcation, the Commission.

Key words: terrorism, religious extremism, diplomacy, demilitatsiya and demarcation commission.

Глобалдашуу шартында Кыргызстандын дипломатиялык кызматынын астында бир катар эң актуалдуу маселелерди чечүү милдети турат.

Жогоруда көрсөтүлгөн маселелер Кыргызстандын дипломатиялык кызыкчылыктарынын узак мөөнөткө созулган негизги приоритеттери болуп саналат. Өлкөнүн тышкы саясий курсу экономикалык жана улуттук коопсуздукту камсыз кылган негизде жүргүзүлүшү керек.

Кыргызстан башка мамлекеттердей эле Евразия чөлкөмүндө саясий стабилдүүлүктү камсыз кылуу үчүн күрөшүүдө. Совет мезгилинде кыргыз-өзбек мамилелери бирдиктүү ички мамлекеттик саясаттын негизинде жүргүзүлгөн. СССРдин кыйрашы менен абал кескин түрдө өзгөргөн. Саясий эркиндикке жеткен Борбордук Азия мамлекеттери мурдатан бери сакталып келе жаткан достук мамилелерди чындоого аракет жасашууда. Бирок, рынок экономикасынын шарттарында абалды мурдагыдай деңгээлде сактап калуу бир топ татаалдыктарды пайда кылуууда.

Өзбекстан менен көп тараптуу кызматташуу жана достук мамилелерди тереңдетүү жана өнүктүрүү бүгүнкү Кыргызстандын тышкы саясатынын приоритеттүү багыттарынын бири.

2006-жылы февраль айында Кыргыз Республикасы менен Өзбекстан Республикасынын ортосундагы дипломатиялык мамиле түзүлгөндүгүнө 13 жыл толду. Өткөн мөөнөттө эки өлкөнүн ортосунда жүздөн ашык ар түрдүү деңгээлдеги (мамлекеттик, Өкмөт аралык, тармактык жана көп тараптуу негизде) келишимдерге кол коюлган. Ошентип, бул жылдардын ичинде эки тараптуу мамилелердин укуктук чөйрөсү түзүлгөн. Ал бүтүндөй багыттар боюнча толук кандуу мамилелерди өнүктүрүүгө мүмкүнчүлүк берет: саясий, экономикалык, маданий, гуманитардык ж.б.

Эки тараптуу байланыштар чек аралык Ош, Андижан, Жалал-Абад, Наманган жана Фергана областтарынын деңгээлинде да уланган. 1996-жылы КР президенти А.Акаевдин Ташкентке болгон иш сапарында эки мамлекет башчылары кол койгон Түбөлүк достук жөнүндө фундаменталдуу келишим да бар.

Кыргызстан менен Өзбекстандын ортосунда эгемендүүлүк жылдарда бир топ иш чаралар жасалды, саясий кызматташууда да ири жетишкендиктерге ээ болушту. Кыргыз-Өзбек мамилелерине 1994-жылдын январь айындагы, 2000-жылдын сентябрь айындагы ӨР президенти И.Каримовдун Кыргызстанга болгон сапарлары жана КР президенти А.Акаевдин Өзбекстанга 1996-жылдын декабрь айында, 1998-жылдын ноябрь айында болгон сапарлары олуттуу дем берди. Эки тараптык кызматташуусунда КР президенти К.Бакиевдин 2006-жылдын октябрь айында Ташкентке болгон сапары маанилүү этабы болуп эсептелет. Ал эки өлкөнүн арасындагы мындан ары достук мамилелерди чыңдоого ыңгайлуу шарттарды түздү.

Өкмөттүк делегациялардын деңгээлинде уламулам жолугушуулар өтүп жатты. Маселелерди чечүү үчүн эки өкмөт аралык комиссиясы түзүлгөн. Соода-экономикалык, илимий-техникалык жана маданий кызматташуу боюнча кыргыз-өзбек Өкмөт аралык комиссиянын борборунда суу-энергетикалык, жол-коммуникациялык секторлордун, автоунаа каттоодо эл аралык жүк ташуу, электр жана почталык байланыштарга тиешелүү маанилүү маселелер турат. Ал эми башка Өкмөт аралык комиссия чек аранын делимитациясы жана демаркациясы боюнча ишти жүргүзөт.

Биздин өлкөлөрдүн активдүү кызматташуусу көп тараптуу регионалдык, субрегионалдык жана мамлекет аралык альянстардын фарматында да өнүгүүдө.

Социалдык-экономикалык жана башка маселелер региондун мамлекеттеринин макулдашылган жана биргелешкен иш-аракеттердин негизинде чечилээрин бардыгы түшүнүүдө. Кыргызстан менен Өзбекстан үчүн ККУ (Коллективдүү Коопсуздук Уюму), КМШ, ЕврАзЭС, ШКУ, ЕККУ (Европалык Кызматташтык жана Коопсуздук Уюму) жана ИКУ (Ислам конференциясы уюму) сыяктуу регионалдык жана авторитеттүү эл аралык уюмдардын чегинде кызматташуу приоритеттүү болуп саналат.

Кыргызстан менен Өзбекстандын коопсуздук потенциалын жогорулатуу маселеси алардын Шанхай Кызматташуу Уюмунда активдүү катышуусуна түрткү болууда. Бул уюм бүгүнкү күндө мүчө-мамлекеттер арасындагы шериктештик мамилелерин тереңдетүү боюнча маанилүү механизм катары көрсөтүүдө. Биздин өлкөлөр ШКУнун чегинде эл аралык аренада кызматташууну күчөтүү боюнча ар түрдүү ыкмаларды активдүү колдонууда. Мындай жумуш – уюмда байкоочу катары катталган мамлекеттер, эл аралык структуралар менен консультацияларды өткөрүү үчүн да колдонулууда.

Кыргызстан менен Өзбекстан үчүн ШКУ жана ККУнун чектериндеги аскердик-саясий мамилелерди өнүктүрүү өзгөчө Борбордук Азиядагы регионалдык кызматташууну камсыз кылуу багыты боюнча жана диний экстремизмге, эл аралык терроризмге жана улуттук сепаратизмге каршы туруу перспективдүү болуп турат.

Кыргызстан менен Өзбекстандын кызыкчылыктарынын окшоштугу КМШ Өкмөт башчыларынын кеңешмелеринде жетилген макулдашууларды ишке ашыруу боюнча чараларынан көрүнүүдө. Калыптанып калган шарттар мындан ары да Борбордук Азиялык мамлекеттердин биргелешип аракеттерди көрүүсүн талап кылууда.

1999–2003-жылдар аралыгында Бишкек менен Ташкенттин ортосундагы эки тараптуу мамилелерди өнүктүрүү бир топ деңгээлде солгундаган. Бир катар мурунтан бери топтолуп келген маселелер боюнча тил табышуу кыйынга турган. Бул чек ара жана суу-энергетикалык ресурстарды башкаруу боюнча маселелери. 1999–2000-жылдары Баткен окуяларынан кийин Кыргызстан менен Өзбекстан ортосунда визалык режим киргизилген, ал эми 2003-жылы өзбек тарабы кээ бир товарларды алып келүү үчүн чектөөлөрдү киргизгенден кийин, эки өлкөнүн ортосундагы товар жүгүртүүнүн көлөмү кескин түрдө төмөндөгөн: 110 млн АКШ долл.-70 млн АКШ долл. Бирок, 2004-жылдын соңунда чек ара маселелери боюнча кыргыз-өзбек эки тараптык мамилелеринин өнүгүүсүндө позитивдүү тенденциясы байкалган. Мамлекет аралык чек арасынын делимитациясы улана берди. Анын үстүнөн атайын Өкмөт аралык комиссиянын эксперттери эмгектенип жатат.

Чек ара өрөөндөрүндө жеңилдетилген виза системасына байланыштуу, кыргыз жана өзбек тараптардын карым-катнашы начарлаган эмес. Мындан тышкары, Өзбекстандын территориясында жайгашкан Барак кыргыз анклавынын тургундарынын чек арадан өтүүсүн жеңилдетүү үчүн Өкмөт аралык сүйлөшүүлөр аркылуу өз ара катнаштар жөнүндөгү келишимге кошумча протокол кабыл алынган.

Эки тараптык мамилелерде проблемалуу маселелердин болушу мыйзам ченемдүү болуп эсептелет. Анткени СССР кыйраган соң мурда чечилбеген бир топ маселелерди кайрадан карап чыгуу зарыл болууда. Бирок достукка жана кызматташууга карата саясий эрктин болушу, эки тараптын ортосундагы болгон мамилелерди бул принциптеринин негизинде чечилишине тиешелүү шарттарды түзүүдө.

Тең укуктуу, ыңгайлуу мамилелерди өнүктүрүү жана бардык чөйрөлөрдө интеграциялык процесстерди тереңдетүүдөн башка бизде эч кандай жол жок. Муну тарыхый логика жана элдердин эрки талап кылууда, анткени биздин элдер кылымдар бою бирге жашап келишкен. Ал эми чек аралык, бажы тоскоолдуктары эки элдин калыптанган достугун бөлө албайт. Элдер баары бир кызматташуу жолдорун табышат. Бул эки мамлекеттин ортосундагы мамилелерди өнүктүрүүдөн эки элдин келечеги көз каранды.

Жогоруда айтылгандардан улам төмөндөгүдөй жыйынтыктарды чыгарса болот:

- Азыркы учурда Борбордук Азия региону геосаясий жактан өз алдынча субъекти катары эсептелинет. Региондун мамлекеттери ар кайсы

саясий системаларга ээ. Борбордук Азиялык региондо мамлекет аралык мамилелердин келечегине алгачкы ирет калыптанып жаткан экономикалык жана саясий байланыштар таасир этет.

- Өзбекстан (Казакстан менен кошо) региондо алдыңкы ролду ойноочу өлкө болууга умтулган Борбордук Азиянын эң ири мамлекеттеринин бири. Ал көптөгөн эки тараптык маселелер боюнча катуу позицияга ээ. Кыргызстан ар дайым, чек ара, газ, суу маселелери боюнча анын катуу кысымын сезип келген. Бул маселелер өзгөчө көңүл бурууну талап кылат, анткени алар келечекте эки тараптык мамилелердин динамикасын аныктайт.

- Сүйлөшүүлөрдүн ар тараптуу өнүгүү жана кызматташууну бекемдөө жолунда эки тарап тең кыргыз-өзбек мамлекеттик чек арасынын делимитациясы тууралуу проблеманын чечилишине чоң маани берүүдө. 2000-жылы башталган мамлекеттик чек арасынын делимитациясынын аякташы көптөгөн чек ара маселелерин чечүүгө мүмкүндүк берет. Бул маселе өтө кылдаттыкты талап кылат.

- Кыргызстан менен Өзбекстан ортосундагы мамилелерде өзгөчө көңүл төмөнкү багыттарда жүрүүдө: эл аралык терроризм жана диний экстремизм менен күрөшүү; Кытай Эл Республикасы – Кыргыз Республикасы – Өзбек Республикасы аркылуу өткөн темир жол проекттин ишке ашыруу; Кыргыз Республикасынын вилояттары ортосундагы тыгыз мамилелерди түзүү. Буга суу-энергетикалык, газ жана транспорт чөйрөсүнө тиешелүү маселелерди кошсо болот жана айрым чечиле элек маселелерди чечүү керек.

- Кыргызстан менен Өзбекстан ортосундагы экономика чөйрөсүндөгү мамилелер анчалык активдүү өнүкпөй жатат. Биздин эки тараптуу сүйлөшүүлөр өзбек газын жеткирүү боюнча сүйлөшүүлөрдүн чектеринен чыкпайт. Бул албетте жетишсиз. Өзбекстанда газ болсо, Кыргызстанда суу бар. Аларды биздин экономикалык мамилелердин ыңгайлуу жана пайдалуу факторлоруна айлантуу керек. Кызматташуу жолдору жетиштүү. Убакыт өзү эки өлкөдөн товар өндүрүп, кызмат көрсөткөн бирдиктүү ишканаларды түзүү боюнча тиешелүү деңгээлде иш жүргүзүүнү талап кылууда.

- Борбордук Азиялык өлкөлөрдүн регионалдык экономикалык кызматташуусу азыркы учурда өтө актуалдуу болууда. Аталган региондун

мамлекеттери чогуу биргелешип гана өздөрүнө ири өлчөмдөгү тышкы инвестицияларды тартыша алат.

- ШКУнун ишине катышуу Кыргызстан менен Өзбекстандын улуттук кызыкчылыктарына жооп берет. Ал эл аралык терроризм, диний экстремизм, баңгизат жана курал-жарактын мыйзамсыз жүгүртүүсү, мыйзамсыз миграциясына каршы активдүү иш аракеттерди жүргүзүүгө мүмкүнчүлүк берет. Жогоруда айтылган шарттар сакталганда гана эки тараптуу мамилелердин өнүгүшүндө өзгөчө татаалдыктар болбойт

Адабияттар:

1. *Джекиенкулов А.* Независимые государства Центральной Азии в мировом сообществе. – М., 2000;
2. *Токтомушев К.* Внешняя политика суверенного Кыргызстана. – Бишкек, 2001;
3. *Иманалиев М.* Очерки о внешней политике Кыргызстана. – Бишкек, 2003; *Ошол эле:* Центральная Азия на замке? // Аки пресс. – 2003. – №5–6.
4. *Айдаркул Каана* Международные отношения кыргызов и Кыргызстана: история и современность. – Бишкек, 2002.
5. *Сыдыков Б.* Кыргызстан – Узбекистан: пять лет сотрудничества, равных десятилетию. – Ташкент, 1998; *Ошол эле:* Некоторые вопросы социально-культурной политики государств Средней Азии: на примере сотрудничества Кыргызстана и Узбекистана. – Ташкент, 2000.
6. *Омаров Н.М.* Международные отношения в эпоху глобального развития. – Бишкек, 2003; *Ошол эле:* На пути к глобальной безопасности. Центральная Азия после 11 сентября 2001 г. – Бишкек, 2003; *Ошол эле:* Внешняя политика Кыргызской Республики в эпоху «стратегической неопределенности». – Бишкек 2005; *Ошол эле:* Современные международные отношения и мировая интеграция. – Бишкек, 2009.
7. *Чотонов У.* Суверенный Кыргызстан: выбор исторического пути. – Бишкек, 1995; *Ошол эле:* Кыргызстан по пути суверенитета. – Бишкек, 2007.
8. *Джоробекова А.Э., Момошева Н.К.* Хроника внешнеполитической деятельности Кыргызской Республики (1991–2002). – Бишкек, 2003.
9. *Джоробекова А.Э.* Основные тенденции и направления интеграционных процессов в Центральной Азии. – Бишкек, 2007.
10. *Волков И.В.* Основные проблемы геополитического положения Центральной Азии в эпоху глобализации (на примере Кыргызстана). – Бишкек, 2007.

Рецензент: д.и.н., профессор Нурунбетов Б.А